

Szikszainé Nagy Irma: *A magyar líra stílustörténete*. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó. Budapest, 2024. 467 oldal

Szikszainé Nagy Irma a magyar stilsztikatudomány jeles kutatója az egyetemi oktatásban, különösen a magyartanárképzésben jól hasznosítható, kiváló stilsztika-tankönyveket ír. A szerző munkásságának elismerését jelzi, hogy az irodalmi nyelv stilsztikai vizsgálatáért a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2024-ben Kosztolányi Dezső-díjjal tüntette ki. A szerző itt bemutatott munkája az eddig megjelent, a stilsztika legfontosabb kérdéseit tárgyaló könyveinek (*Stilsztika, Magyar stilsztika, Költészet és játék, Intertextuális tükrök*) sorát gazdagítja. Az Osiris Kiadónál megjelent tankönyv 8 fejezetből áll, melyeknek végén intertextuális visszhang, stilsztikai kulcsfogalmak és a tárgyalt anyaghoz felhasznált irodalmi tételek találhatók, ezek segítenek az elemzett anyag feldolgozásában.

Az **I. fejezet** *A líráról röviden* címet viseli. A szerző a *líra* szó jelentésének magyarázatából kiindulva a líra mint műnem jellemzőinek rövid ismertetése után a *lírayelv* sajátosságai közül kiemeli a stílust: „A lírai stílus a nyelv adottságaival is összefügg. Erre a lírikusok nemegyszer hivatkoznak is (Balassi, Kazinczy, Babits, Kosztolányi stb.)” (Szikszainé Nagy 2024: 13). A szerző kitér a *líraolvasás* fontosságára is: „minden mű dialogikus jellegű az alkotó (a mű) és a befogadó kommunikációjában, mert a jelentésképzés mindig nyitott, és az olvasóra vár a feladat: folytatni az értelemalkotást. Így a versszöveg mint produkció és az olvasás mint recepció párbeszédbe kerül” (14).

A *Stílustörténet* című **II. fejezetben** a szerző rámutat arra, hogy a stílustörténet mint önálló tudományág a stilsztikán belül – amely szintén csak később válik külön a retorikától és a poétikától – csak a XX. század elején jött létre, de még ma is eléggé kialakulatlan – bár Szabó Zoltán (*Kis magyar stílustörténet* 1970, 1982; *A magyar szépírói stílus fő irányai* 1998) munkái mellett épp a szerző munkái jelentenek sokat és vitték előbbre a tudományág fejlődését. „Ez a stílustörténet azzal a meggyőződéssel született, hogy a magyar irodalmi hagyomány nyelvi-stiláris értelmezése egyfajta esztétikai tapasztalat birtokában vezeti el az olvasót költészetünk befogadásához. [...] Mivel a lírai művek alapvető értelmezése a nyelvük, a stílusuk megértésén alapszik, ezért a könyv magyarázatai nyelvi-stiláris alapról indulnak” (20). A fejezetben a szépírodalmi stílus legfontosabb fogalmait ismerteti Szikszainé Nagy Irma.

A **III. fejezet** *A magyar líra rövid stílustörténete* címet viseli. A szerző sorra veszi a legelső írásban ránk maradt magyar nyelvű verstől, a korai ómagyar korban keletkezett *Ómagyar Mária-siralomtól* kezdve Csokonai *A rózsabimbóhoz* című versével bezárólag a líratörténet legfontosabb állomásait. Ezek közül most a *Julia szép leány* ballada elemzésére szeretném felhívni a figyelmet.

A szerző a balladamotívumok vándorlásáról szólva megállapítja, hogy bár az elemzett balladát Székelyudvarhely környékén, a Nyikó völgyében fedez-

te fel Kriza János, nem eredeti magyar témát dolgoz fel, „hiszen Európa több népköltészetében ismert ez a téma, vagyis vándormotívum” (41). Az elemző felhívja a figyelmet a nemzetközi, főként keleti vándormotívumok mellett az ősi magyar pogány hitvilág felidezésére is. A ballada stilisztikai jellegzetességei közé tartozik az ismétlés, a fokozás és a párhuzam alakzatai mellett a jelképek sora is. Például a „*búzavirág-szödni koszorúba kötni*” szövegrész többféle olvasatra ad lehetőséget, így jelentheti a párkapcsolatra készülést, de jelentheti a Krisztus menyasszonyává válás szándékát is. A ballada minden szereplője szimbolikusan beszél. A szövegre „önsírató, mélyen lírai, szuggesztív vallomásosság” jellemző (52). Mindez a rímszerkezetben és a szöveg grammatikai szerkezetében is tetten érhető.

*Búzavirág szödni koszorúba kötni
Koszorúba kötni magamot mulatni*

„Nem véletlenül szokták ezt a balladát páratlan szépségű, művészi tökéletességű alkotásnak tartani, hiszen különös ízt ad ennek a műnek az archaikus nyelvezetben megjelenő székely-csángó nyelvjárás több jellegzetessége” (53).

A IV. fejezetben a zsoldárlíra, majd a reneszánsz, a barokk és a rokokó stílustörténet egy-egy jellemző alkotóját és alkotását bemutató elemzése után a szerző két egyéni utat részletez: a klasszicista lírából Kazinczy Ferenc klasszicista epigrammastílusát és Berzsenyi Dániel Horatiust felidéző nemzeti klasszicista elégiko-ódájának jellegzetességeit. A két szerző közül a Kazinczy Ferencről szóló részt mutatom be.

Kazinczy Ferenc munkássága különösen azért jelentős, mert nemcsak a magyar nemzeti nyelv kialakulásáért folytatott harc vezérégyénisége volt,

hanem ugyanakkor a nyelv megújítása mellett a stílus megújításért is harcolt. Kazinczy az epigramma és az elégia műfajának kiváló művelője. Kétféle stílust különböztetett meg: az egyik a mindennapi közlések stílusa, a másik az irodalmi nyelv, a „fentebb stíl”. Az elemzésre kiválasztott, *A mi nyelvünk, az Isteni bája a szép Hellásznak, Római nagyság kezdő sorú epigramma* – nem a megszokott, a tankönyvekből jól ismert – a *Tövisék és virágok* egyik darabja, hanem azoknál később keletkezett, de jól tükrözi Kazinczy egyéni stílusát.

Az epigrammáról a következőket írja Szikszainé Nagy Irma: „Jellemző tulajdonsága a két kompozicionális egységre osztottsága: a gondolatot előkészítő expozíció és az ellentétre épülő csattanós zárlat mint formaépítő és stílusszerkezetet is meghatározó rendezőelv” (108). Az epigramma első része az idegen nyelvek mellett a magyar nyelv antik verselésre való képességét dicséri. A szerző kiemeli, hogy „az epigrammák művészi ereje a képiségükben rejlik. Kazinczy is képeivel jeleníti meg nyelvünk gazdagságát, kifejezőképességét” (110).

*...fut ha kell, mint férfi fut a czél
Nem tört pályáján: de szaladva, szökelve,
sikamva.*

Az epigramma jól előkészített csattanója azt jelzi, hogy a magyar nyelv sem marad el a verskezdetben dicsért idegen nyelvektől: *Hull a lánc, közelít az idő, s mi közöttetek állunk.*

Kazinczy saját alkotásai mellett talán a legfontosabb tevékenysége az irodalmi levelezése volt, amellyel irányt szabott a magyar nyelv művelésének, de összefogta az elszigetelten élő alkotókat is. Emellett jelentősek irodalmi adaptációi is, amelyekből vagy ame-

lyek ellenében indult útjára a modern műfordításirodalom is.

A könyv **V. fejezete** a magyar romantikus líra egyéni útjait mutatja be. A szerző sok szempontra kiterjedő elemzésekkel segíti elő az anyag megértését, gyakorlati hasznosíthatóságát. A fejezetben Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor és Arany János költészetének legfontosabb stílusjellemzőit elemzi a szerző, mint minden fejezetben, itt is kiemelve a bemutatott költőnek a magyar líra korábbi vonulatához képest újat hozó, stílusújító törekvéseit. A fejezet elején a romantika stíluskorszakának rövid ismertetését olvassuk.

Kölcsey Ferenc sokoldalú tevékenységét ismertetve a szerző megállapítja, hogy Kölcsey művei a klasszicizmus és a romantika határán keletkeztek. „Nagy belső átalakulása eredményeként a kazinczys klasszicizmustól a romanticizmus felé fordult, és ez ihlette későbbi romantikus vágytól áthatott, érzéseket megszólaltató költeményeit (*Csolnakon, Vágy*)” (131). Kölcsey romantikus verseiben nagy ívű látomások jelennek meg, pl. a *Huszt* című versében az optimista jövőkép. Mind a *Huszt*, mind az *Emléklapra* című epigrammában a cselekvő hazaszeretet a domináns üzenet.

Messze jöendővel komolyan vess össze jelenkort:

Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

Későbbi költeményeiben (*Zrínyi dala; Zrínyi második éneke*) a nemzeti peszsimizmus szólal meg, amellyel az volt a költő szándéka, hogy felrázza a magyar köznemességet, és politikai szerepvállalásával országgyűlési követként ő maga is tenni próbált az ország helyzetének jobbitásáért.

*És más hon áll a 'négy folyam' partjára,
Más szózat és más keblű nép; (Zrínyi
második éneke)*

Szikszainé Nagy Irma az elemzett művekből kiemeli azokat a stilisztikai alakzatokat, amelyek a romantikus látomásos képeket jellemzik: megszólítás (aposztrofé), könnyörgés, fikcionált dialógusok, fokozások (gradáció), túlzások. Az elemzett szövegekre a retorikus érvelés jellemző, ami a nyelvi-stilisztikai megformáltságban ölt testet: a szövegek kompozíciója retorikai felépítettségű.

Vörösmarty Mihálynak a líra stílustörténetében betöltött szerepéből kiemelten a költő romantikus epigrammastílusát elemzi a szerző. A sok értékes elemzés közül *A Gutenberg-alumba* címűt emeljük ki. A vers alkalmi ünnepi versnek készült a Gutenberg tiszteletére Németországban (a költő halála után) kiadott album számára. A felvilágosodás eszméi mellett (*kifárad az éj, kitörő napfény*) az emberi lét legfontosabb kérdéseire keresi Vörösmarty a választ. „A romantikus világkép szellemében a mű a legnemesebb eszméket programszerűen szólaltatta meg: az etikus magatartást, a békeszeretetet, az emberi jogokat, a népjogokat, és mindezt gazdag érzelmvilágot feltáró metaforákban jelenítette meg” (148). A vers romantikus látomások sorozata. A könyv szerzője részletesen kimutatja a romantikus stílusra jellemző szó- és mondataalakzatokat, a romantikus tirádák, valamint a hangzás, a vers zeneiségét adó metrikai ismétlődésből adódó hexameter-pentameter sorpárok hatását:

Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról

És áldozni tudó szív nemesíti az ész.

A szónoki beszédekre jellemzően hatáson és logikusan építi fel a gondolatait

a költő. A könyv szerzője részletesen kimutatja a romantikus stílusra jellemző szó- és mondataalakzatok, a romantikus tirádák, valamint a hangzás, a vers zeneiségét adó metrikai ismétlődésből adódó hexameter-pentameter sorpárok hatását. „A grammatikai kidolgozottság és a logikai felépítés következtében a hangzás rétegzettségében a hanglejtésnek fokozott szerep jut: kétsoronként fokozatosan emelkedik a jelentéssel összhangban” (153).

A szubjektív látásmódú Petőfi Sándor romantikus népies stílusa című alfejezetben először a romantikus népies líra sajátosságairól olvashatunk. Az elemzéseket Petőfi különböző verseiből vett idézetek, költészete egy-egy új vonásának rövid bemutatása előzi meg, például a nyelvi újítás, a társadalmi és nemzeti elkötelezettség, a költő egyéni felelősségvállalása. „Petőfi költői pályája a népiesség nyomán indult el, de később csak egyik vonulatát adta a népies hagyomány, mert a népit nemzetivé fejlesztette” (159).

A szubjektív tájszemlélet (*Kiskunság*), a népies természetköltészet (*A puszta, télen*) meghatározza Petőfi egész költészetét. Az évszakok, a táji elemek, az antropológizmus alakzatai szinte minden tájversében megjelennek. *A puszta, télen* című ismert verse, amely az iskolai tankönyvekben is szerepel, a negatív tájfestés szép példája. „A legfőbb versszervező ereje a képisége, láttatva azt a bravúrt, hogy a hiányt is szemléletesen lehet ábrázolni. Így alig van a versben epikus mozzanat, helyébe „lírai leírás” lép” (164). Petőfi kedvelt képi eszköze a hasonlat, amelynek ebben a versben is fontos érzékeltető funkciója van:

*Mint befagyott tenger, olyan a sík határ,
Alant röpi a nap, mint a fáradt madár.*

Petőfi tájábrázolására jellemzőek a síkváltások is: „A romantikus leíró vers zárlatának látványképe síkváltással politikai tartalommal telítődő vízió lesz” (167). A verset világosan szerkesztett verskompozíció és magyaros ritmizáltság jellemzi. Petőfi látásmódjára egyszerre jellemző a tárgyiasság és a szubjektivitás. A fejezetet az intertextuális visszhang zárja, amelyben Petőfi *A Tisza* című versének egy részletére játszik rá Vörös István *A túlvilági Duna* és Lackfi János *A net* című versének egy-egy részlete.

A következő alfejezet az *Arany János késő romantikától távolodó lírastílusa* címet viseli. A szabadságharc bukása után az irodalom is távolodik a népi kezdetektől, a XIX. század végére nagy korszakváltás következik be. Arany költészete is lényegében változott meg: a romantikától és a népiességtől távolodva a költészet nemzeti jellegét hangsúlyozza. Arany költészetében a tárgyias, személyes hang az uralkodó. A lelkiállapotában bekövetkezett változás hozta létre az elégiko-ódai hangnemet. Az *Őszikék* intim hangvételű versek, amelyek azonban csak Arany halála után jelentek meg. „...eltávolodott a Toldi nyelvtől az urbánusabb nyelvhasználat felé, verselése a korszerű líra megvalósulását segítette elő. Egyes *Őszikék*-beli versei már a szimbolizmus irányába mutatnak” (175).

Arany költészetének legszebb darabjai közül a könyv szerzője a *Vásárbán* című verset elemzi részletesen. Az életképszerű keretben az emlékező lelkiállapotban zajló folyamat van a középpontban. Az életképszerű kompozíció, a vers népies motívumai jellemzik a költő stílusát, amelyet soha nem tagadott meg. A vers metaforái plasztikusak. Pl. az *alföldi szekér* az alföldi emberek és a költő sorsának szimbolikus képe, az

egér a sovány kis ló metaforikus megjelenítője. A megszólítások, kérdések, felkiáltások alakzatai erősen retorizálttá teszik a verset. Például:

*Gyékényes, abroncsos alföldi szekér,
Honnan cipel a sors – s e három egér?*

„Arany lírai stílusa korszakváltó, mert összetett lírai nyelvet valósított meg. Ez a személyes érzelmvilág, pszichikai állapot sokszínűségéből fakad” (187). Az alfejezet záró részében a *Vojtina ars poétikájára* rájátszó Orbán Ottó és Kovács András Ferenc egy-egy szép sorában megjelenő, intertextuális visszhangot olvashatunk.

A VI. fejezet *A Nyugat stílusforradalmában a líra polifonizálódó stílusai* címet viseli. A fejezetben Ady Endre, Tóth Árpád, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső egyéni stílusának jellemzőit mutatja be a szerző. A bevezetésben röviden értelmezi a Nyugat stílusforradalmát. Az uralkodó stílusirányzatok, mint az impresszionizmus, a szeceszzió, a szimbolizmus csak egyes alkotók műveiben jelentek meg, de nem váltak a magyar irodalomban meghatározó stílusirányzatokká. A Nyugat nagy érdeme, hogy teret adott a hivatalos irodalommal szemben a modern irodalomnak. A könyv gazdag anyagából az Ady Endre, Tóth Árpád és Babits Mihály költészetét bemutató részeket emelem ki.

Az első jelentős stílusorszak a **szimbolizmus**. Ez a világméretű áramlat Franciaországból kiindulva egész Európában tért hódított. A magyar szimbolizmus azonban rövid életű volt. A szimbolizmus igazi, bár megkésett magyar képviselője **Ady Endre**, aki „új időknek új dalival” tört be a magyar irodalomba. „Adyt a francia szimbolista alkotások ismere- te és belső alkata is arra készítette, hogy

látnokként mindent szimbólumnak képzeljen. A valós dolgokban felfedezni vélt titokzatosságok révén a reális jelenségeket mítosz látomásába foglalta bele” (195).

Ady Endre amellett, hogy költészete a magyar irodalmi hagyománnyal folytonosságot mutat, a szimbolizmus legkiemelkedőbb képviselője. Szikszainé Nagy Irma hangsúlyozza a költő *mítoszteremtő szimbolizmusát*, amit *A Tisza-parton* című vers részletesebb elemzésével mutat be. A költemény kiasztikus verskompozíciójában az ellentétek mellett a gradátiónak és a felsorolás alakzatának is fontos stílussteremtő funkciója van:

*Gémes kút, malom alja, fokok,
Sivatag, lárma, durva kezek,*

A vers első sorában (*Jöttem a Gangesz partjairól*) többféle megfigyelési lehetőség rejlik: a magyarság keleti eredetére utalhat, esetleg felidézve a Szajna-partot. A látvánnyal sugallni akar a költő, ami a szimbolizmus egyik célja. „Ezek a hangulatasszociációkat keltő, visszatérő motívumok a szimbolizáció fontos összetevőiként az Ady-lírában” (197). A vers első sorával térbeli és szemantikai ellentétet alkotó alakzatot az utolsó sorban megjelenő, önmegszólító retorikus kérdésalakzat (*A Tisza-parton mit keresek?*) lezárja a gondolatmenetet. „Sajátos befejezettséget ad ez a kérdés: a lírai én helyzetét jelzi az öntematizálással. Ez a tárgyiasnak tetsző vers az utolsó sorában teszi egyértelművé: a költői személyesség maximális intenzitású ebben a műben” (203). A nemcsak erre a versre, hanem Ady egész stílusára jellemző fontos stílusjegyek: a szemantikai opozíciókra épülő szimbólumteremtés, kiasztikus verskompozíció, hangulati kettősségből eredő tragikus pátosz, mondat szerkezeti divergencia, montázsvelvű szerkesztés.

Ady nemcsak mítoszt teremt a verseiben, hanem új létértelmezést is, a lírai én felértékelését, a kiválasztottság tudatát. Ady lírájára jellemző az ellentételezés, a képrendszerekben megjelenő „kontrasztos jelképháló” (200). A költő intertextuális visszhangjaként a *Harc a Nagyúrral* című versére Petri György, *Az eltévedt lovasra* Kovács András Ferenc egy-egy versrészletét emeli ki a szerző.

A magyar impresszionista stílus legjelentősebb képviselőjeként **Tóth Árpád** *Körúti hajnal* című versét elemzi részletesen Szikszainé Nagy Irma, miután az impresszionista stílusirányzat legfontosabb jellemzőit bemutatta az alfejezet bevezető részében. Az impresszionizmus a festészetből kiindulva jelenik meg az irodalomban.

Ahogy a festő ecsetje kibontja a képen a látványt, úgy bontakozik ki lépésről lépésre az elemzett versben a hajnal. A vers a *vak* sötétségből kiindulva „kameramozgásokkal” jut el a távolból közelítő közelképig, a ragyogó hajnali kép megjelenítéséig.

*Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még
Üveges szemmel aludtak a boltok,
[...]
A Fénynek földi hang még nem felelt,
Csak a színek víg pacsirtái zengtek:*

Ellentétes fogalmi jelentésű szavakkal festi le a költő a napkelte előtti, közbeni és utáni időt, a pillanatnyi látvány felvilágosításával a fény születéséig. „A látvány hangszúlyozása miatt a vizuális és auditív csatornán érkező érzetek központi szerepre tesznek szert az impresszionista irodalom jellemzőjeként a nyelvi megjelenítésben” (215). Az öt érzék közreműködésével a különböző érzettársításokból létrejövő színesztéziák zenei hatást teremtenek a versben. A hangzás fontos eleme

a versritmika, amely a sorok szótagszámából adódik: ötös és hatodfeles jambusok a szövegjelentéssel harmonizálva időnként lelassítják a ritmust (*Mint lassú dsinnek, rosszkedvű koboldok*). A vers hatását a szigorúan szerkesztett kompozíciója is adja: az első és az ötödik versszak keretet alkot. A verskezdő *vak* jelző és a verszáró *nem látták* igei állítmány is keretet hoz létre, amely kiemeli a káprázatos látvány és a mögötte húzódó valóság közötti ellentétet.

A vers hatását fokozzák az ellentét stílus eszközei a hangzáson, a színvilágon belüli, valamint az élettelen és élő vagy a fiktív és valóságos elemeket kifejező nyelvi eszközök között. Intertextuális visszahangként Tóth Árpád: *Hegyi beszéd; Isten törött csellója, hallgatók* című verseinek egy-egy rövid részlete mellett a szerző Kovács András Ferenc *Valaki, aki szárny is, fény is* írásából közöl Tóth Árpád művészetét értékelő részletet.

A **Babits Mihály**-i „szenvedélyes és intellektuális” *szeccessziós stílus* címet viselő alfejezetben a szeccesszió stílusorkorszakára, valamint a stílusok sokféleségére és egyidejűségére hívja fel a szerző a figyelmet. A szeccesszió stílusorkorszaka a XIX. és XX. század fordulóján jelenik meg a magyar irodalomban. A Nyugatnak nagy szerepe volt a szeccessziós művek bemutatásában. Babits Mihály – „noha elhatárolódott az izmusoktól – érintkezett az avantgárd egyik-másik irányzatával, több stílus- és formakísérletet is kipróbált, sőt megelőzte az avantgárd újszerű formateremtését (pl. *Vakok a hídon*), szívesen élt az expresszionizmusra jellemző, kihagyásos beszéddel: tömondatos felkiáltásokkal, csonka metaforákkal. Bátran rombolta a régi formákat, és helyettük újat épített” (232).

Az *Esti kérdés* című versben mutatja be Szikszainé Nagy Irma Babits szecessziós stílusjegyeit. „Az emlékeket, a távoli tájakat az alkotó romantikus elvágódásával idézi fel színes metaforikus látványképek sorozatával” (234). A versben az emlékidézés, az idegen tájakra való elvágódás, a szépségkultusz, az élet és a halál kérdése, a lét értelmére történő válasz keresése jelenik meg. A szecesszió legfontosabb kedvelt elemei a szövegben: a látási érzetekkel alkotott szimbólumok, a díszítettség, az indázó mondat szerkesztés. A vers három alapközlését részletezések követik:

1. *Midőn azt est [...] a földet [...] el-takarja* → első részletezés
2. *Olyankor bárhol járj a nagyvilágban* → második részletezés
3. *Ott [...] arra fogsz gondolni [...] mire való?* → harmadik részletezés

Záró közlés (összefoglaló kérdés) (236).

Babits tudatos nyelvalkotó, ez a mondat szerkesztésére is vonatkozik. „[...] intellektuális lírájában nem szokatlan ez a barokkos zsúfoltságú, romantikus tirádákra emlékeztető, alá- és mellérendelő mondatokból szerteágazó mondatsszövevény, de amelynek erőteljes belső tagolása van” (236).

Intertextuális áthallásként Babits Mihály *Ősz és tavasz között; A lírikus epilógja*, valamint a *Mint a kutya silány házban* című versei egy-egy részletének a Kovács András Ferenc egy-egy versrészletével való dialogizálására hívja fel a szerző az olvasó figyelmét.

A VII. fejezet *Az avantgárd és az avantgárd utáni modernség sokszínű lírástílusa* címet viseli. Ebben a nagy fejezetben Kassák Lajos, József Attila, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc, Weöres

Sándor és Pilinszky János költészetének jellemzőit villantja fel a szerző egy-egy jellemző alkotásuk stílusjegyeinek vizsgálatával az elemzéseiben.

A fejezet az avantgárd szemléletformáinak rövid bemutatásával, valamint a magyar avantgárd irányzatának ismertetésével kezdődik. Kassák Lajos a magyar avantgárd legfőbb irányzatainak a következőket tartja: 1. futurizmus, 2. expreszszionizmus, 3. kubizmus, 4. konstruktivizmus. „A magyar irodalmi avantgárd azoknak az irodalmi mozgalmaknak a gyűjtőneve, amelyek politikai és irodalmi programjaikkal a kor világirodalmi áramlataiba kapcsolódtak, és az 1910-es évek elejétől a 40-es évek végéig az irodalom meghatározó tényezői voltak. Tagadták a hagyományos szépségeszményt, a művészeti forma gyökeres átalakítására törekedtek” (273). A fejezetből a szerzőnek a József Attila és Pilinszky János költészetét elemző részeit emelem ki, de a többi költő nem kevésbé alapos és részletes bemutatására is szeretném felhívni a figyelmet.

„Az avantgárd utáni költőnemzedék filozófiai, természettudományos, pszichológiai érdeklődése mély nyomokat hagyott a lírai nyelv világán. A lírai szemléletváltásban felértékelődött az analízis alkat, a gondolatiság elemző hangneme, a tárgyias-intellektuális stílust alakító élményréteg, a logikai, szerkezeti áttekinthetőségre, egzaktásra törekvés és a retorikai alakzatok felújítása” (287).

József Attila intellektualizálódott lírástílusa is újat hozott a magyar líra stílustörténetében. József Attila a sokféle szellemi irányzat iránti érdeklődése következtében sokféle stílusban alkotott. Kezdetben a népköltészeti, majd a Nyugat nagy nemzedékének hangja, sőt fiatalon Ady motívumai is inspirálták. Gondolatrendszerére erőteljesen

hatottak a filozófiai, lélektani olvasmányai. „Mélylélektani élményanyagát át-
lényegítette költészete anyagává” (289).
A Karóval jöttél... kezdő sorú vers az
önmegszólító verstípushoz tartozik (vö.
Németh G. Béla 1967). A vers kezdő sorai
olyan párbeszédszerű helyzetet teremte-
nek, amelyben „a belső beszédet kivetítve
az *ént* helyezi a középpontba, noha gram-
matikailag teként aposztrofálja” (290):

*Karóval jöttél, nem virággal
feleseltél a másvilággal...*

József Attila költészete nem közvetle-
nül fejez ki érzelmeket, hanem képesíti
az elvont lelki tartalmakat. „A tárgyi-
asítás plaszticitása erőteljesen képvi-
seli a korán érkezettséget, a nem kellő
időben cselekvést: *Tejfoggal kőbe mért
haraptál?* Kései versei szembeűnő
retorizáltságának forrása egyrészt az ún.
önmegszólító vers jellegében, másrészt
kérdésalakzat-használatában keresen-
dő” (291). Kései verseinek komplex
képeiben a gondolat-, érzelem- és ma-
gatatartássikok kapnak fontos szerepet.

A VII. fejezet záró alfejezete **Pilinsz-
ky János** „absztrakt tárgyiasságú” stílusát
mutatja be. Pilinszky versei szemantika-
ilag és formailag sűrítettek, a lelki tar-
thalmakat nem mondják ki, de explicite
tartalmazzák. A *Harmadnapon* című
kötetének verseit a második világhábo-
rú utáni magyar líra legjobb darabjainak
tartja az irodalomtörténet. Költészetére
jellemző az absztrakt tárgyiasságú, dísz-
telen motívumok használata, mint pl. az
Apokrif című versére, amelyet a könyv
szerzője részletesebben elemez.

*Emlékszel még? Az arcokon.
Emlékszel még? Az üres árok.
Emlékszel még? Csorog alá.
Emlékszel még? A napon állók.*

A 10 versszakos vers első versszakában
a költő áldialógust folytat a megszólí-

tottal, valószínűleg Pierre Emmanuellel,
aki az *Apokrif* című verset fordította
franciára. Pilinszky az *Emlékszel még?*
anaforikusan ismétlődő megszólítással
arra utalhat, hogy Pierre Emmanuel elsza-
valta az *Apokrifet*. „Nemcsak a négyszer
megismételt kérdő formájú aposztrofé
(*Emlékszel még?*), hanem a vers beszé-
lőjének a kérdésekre adott »válaszai«
is fontosak (*Az arcokon. Az üres árok.
Csorog alá. A napon állók.*), amelyek-
ben a létezés tárgyasul” (357).

A versben a jelző és a jelzett szó kö-
zött szokatlan képzettársítások vannak
(*mezítelen sírkő; a csatakos virradat;
menekülő felhő; éber álom*), amelyek tár-
gyak, illetve természeti jelenségek meg-
személyesítései. Ezek a hatásos képek is
komor életszemléletet tükröznek. Pilinsz-
ky verseinek nyelvi megformáltságára
a nyelvi redukció jellemző. „Pilinszky
a lírai nyelv megújítójaként versesztétikai
újdonsgot felmutató, irányzatteremtő
erejű művész, így költészete líratörténe-
tileg különálló fejezetet képvisel” (365).
Intertextuális áthallásként az *Utószó*
című versre rímelve Kovács András Fe-
renc *Valaki követ álmodik* című versének
egy részletét emeli ki a szerző.

A könyv utolsó, VIII. fejezete *A poszt-
modern líra variációi* címet viseli. Ebben
a részben Petri György és Kovács András
Ferenc költészetének stílusújító szerepét
vázolja fel a könyv szerzője. A fejezet ele-
jén a magyar posztmodern stíluskorszak
rövid jellemzését adja Szikszainé Nagy
Irma. A XX. század viharos történelmé-
re, a felgyorsult világra mintegy válaszul
a félelem, az elbizonytalanodás érzései
kaptak kifejezést a költészetben. „A szét-
eső világban az egyén elbizonytalanodá-
sa rányomta bélyegét az irodalmi stílusra.
[...] Ez tükröződött:

– a nyelvi és műfaji hagyományok
felülírásában,

- a művek fragmentáltságában,
- az uralkodóvá vált posztmodern nyelvszemléletben,
- a líra hagyományos kereteinek kitágításában, sőt felbontásában,
- az irodalmi beszédmódok alulretorizált nyelvében,
- a lírai hang retorikaivá válásában,
- a dekonstrukcióban” (370–1).

A fejezetben elemzett szerzők közül **Petri Györgyöt** emelem ki, aki a magyar posztmodern líra tudatos, filozofikus, egyéni hangú képviselője. Kezdetben Petőfi és Arany, majd Ady, József Attila és Pilinszky János költészete hatott rá. A múltból az egyéni gondolatainak, érzéseinek megfelelő részt hasonítja magához. A költészet státuszával kapcsolatban a következőket vallja: „A poézis az életproblémák megjelenítésében és kezelésében átveszi még a filozófiának a szerepét is. A poézis több, mint a gondolat” (III: 359, idézi Szikszainé Nagy 373).

Amikor a hagyományokat meghaladta, Petri verseiben is a játékoság került előtérbe (Weöreshez hasonlóan). Erre jó példák anagrammatikus játéakai:

*Jönnék (nü, mi az, hogy jönnék?
előkúsznak a repedésekből,
a tavaszi nagytakarításkor megfordított,
kiprakterolt matracokból)
a tányérnyalók, a tányérnyalók (Kívül)*

Petri a szonett formáját is újraalkotta, bár kezdetben nem használta ezt a versformát. Az *Elégia* című szonettjének versszerkezetében alapvetően a petrarcai hagyományt követi. „Ez a szonett valószínűleg dominánsan énközpontú, létértelmező mű, amely hangot ad a magány (*Magamba, egyre beljebb*), az egye-

düllét, a társtalanság (*jaj, miért hagytál ilyen egyedül*), a magárahagyatottság érzésének (*Ha nem vagy itthon, üres a lakás*)” (378). A szonettben keverednek a stílusrétegek, a posztmodern versekre jellemző módon a költő felszámolja a linearitást is. Petri György *Hogy elérjek a napsütötte sávig* című versének áthallása Nádasdy Ádám *Petri Györgyhöz* című versrészlete.

A magyar líra stílustörténete című könyv az egyetemi tankönyvek sorát gazdagítja. A téma iránt érdeklődő egyetemi hallgatókat, de a laikus olvasókat is segíti a szerzőtől megszokott figyelemmel és alaposággal minden fejezet végén összeállított stílustörténeti alapfogalmak rövid, lényegre törő megfogalmazása, valamint a gazdag felhasznált irodalom. A kitűnő szakmunkát a teljes szakirodalom-jegyzék és a stílustörténeti fogalmak tára zárja.

Jó szívvel ajánlom a könyvet az egyetemi magyar szakos tanároknak, tanárjelölteknek, valamint a középiskolai tanároknak is, mivel Szikszainé Nagy Irma olyan elméleti ismereteket és elemzési szemléletet ad, amellyel könnyedén megszerettethető a verselemzés a középiskolai diákokkal is. Az elméleti ismereteket gazdag példanyaggal szemlélteti.

Lőrincz Julianna

dr. habil. ny. egyetemi docens
Eszterházy Károly Egyetem
Magyar Nyelvészeti Tanszék,
Selye János Egyetem

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

E-mail: jel2ster@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1748-7033>